आदर्शप्रश्नपत्रम् 2023-24
कक्षा - दशमी
संस्कृतम् (कोड् सङ्ख्या - 122)

समयः होरात्रयम् | **अङ्कयोजना उत्तरसङ्केताश्च** | **सम्पूर्णाङ्काः 80**

अवधातव्यम् -

1. अङ्कयोजनायां प्रदत्तानि उत्तराणि निदर्शात्मकानि सन्ति। प्रदत्तानि उत्तराणि अतिरिच्यापि सन्दर्भानुसारम् अन्यानि उत्तराणि भवितुम् अर्हन्ति।
2. **आन्तरिकविकल्पात्मकेषु प्रश्नेषु यद्यपि स्पष्टतया निर्देशः दत्तः अस्ति यत् केवलं प्रश्नद्वयम् अथवा प्रश्नत्रयम् इत्यादिकम् उत्तरं दातव्यं तथापि यदि छात्रः अतिरिक्त-प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखति तर्हि छात्रहिताय निर्णयः कर्त्तव्यः।** यथा चित्रवर्णने पञ्चवाक्यानां लेखनम् अभीष्टं परं छात्रः यदि सप्तवाक्यानि लिखति तर्हि तत्र केवलं प्रथम-पञ्चवाक्यानां न अपितु यानि वाक्यानि उत्तमानि सन्ति तेषां मूल्याङ्कनं करणीयम्।
3. अनुच्छेदे श्लोके नाट्यांशे वा पृष्टाः प्रश्नाः अवबोधात्मकाः सन्ति। अतः विद्यार्थिनः एतेषु प्रदत्तशब्दानां स्थाने समभाव-पर्यायवाचि-शब्दानां प्रयोगं कर्तुं शक्नुवन्ति। तदर्थम् अङ्काः देयाः। यदि विद्यार्थिनः उत्तरलेखन-समये समुचितानां विभक्तीनां वचनानां च प्रयोगं न कुर्वन्ति तर्हि अंशतः अङ्काः कर्तनीयाः न तु सम्पूर्णाङ्काः।
4. त्रुटिपूर्णवर्तन्यै व्याकरणात्मक-प्रयोगाय च अनुपाततः अङ्काः कर्तनीयाः न तु सम्पूर्णाङ्काः।
5. आंशिक-दृष्ट्या समुचितेभ्यः उत्तरेभ्यः अपि अङ्काः देयाः।
6. रचनात्मक-कार्ये वाक्यरचना प्रमुखा न तु वाक्यसौन्दर्य-तत्त्वम्। अतः आंशिकवाक्यशुद्धये अपि अङ्काः देयाः।

	खण्डः 'क' अपठितावबोधनम्	
1.	गद्यांशः	
	अ एकपदेन उत्तरत – (केवलं प्रश्नद्वयम्) (i) आकाशे (ii) भयङ्करम् (iii) तडागाः	1×2=2
	आ पूर्णवाक्येन लिखत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) (i) सघनविपिनानाम् अनियन्त्रितनाशनेन पर्यावरणम् असन्तुलितं भवति।	2×2=4

	(ii) यदा वृष्टिः भवति तदा भगवतः आशीर्वादा इव जलबिन्दवः भुवि निपतन्ति। (iii) यदा अतिवृष्टिः अनावृष्टिः वा भवति तदा प्राणिनः म्रियन्ते।/ यदा अतिवृष्टिः भवति तदा महती विपद् सञ्जायते। नदीनां तीरेषु विद्यमानानि लघूनि गृहाणि जले निमज्जितानि भवन्ति। पशुपक्षिणः, लघवः प्राणिनः च म्रियन्ते। इ अस्य अनुच्छेदस्य कृते उपयुक्तं शीर्षकं संस्कृतेन लिखत – **वृष्टेः अनावृष्टेः परिणामः/ वर्षाकालः / असन्तुलितं वातावरणम्** छात्रस्य उत्तरं दृष्ट्वा छात्रहिताय समुचितः निर्णयः करणीयः। ई यथानिर्देशम् उत्तरत (केवलं प्रश्नत्रयम्) (i) (ग) वपन्ति (ii) (क) पर्यावरणम् (iii) (ख) विपिनानाम् (iv) (घ) मुदिताः	1 1×3=3
	खण्डः 'ख' रचनात्मकं कार्यम्	
2.	पत्रलेखनम् वाराणसीतः दिनाङ्कः----------- आदरणीय (i) **मातुल!** सस्नेहं नमः। अत्र कुशलं (ii) **तत्रास्तु**। भवान् इदं ज्ञात्वा अत्यधिकः प्रसन्नः (iii) **भविष्यति** यत् मम वार्षिकपरीक्षायाः परिणामः आगतः। अहं (iv) **परीक्षायां** सर्वाधिकाङ्कान् प्राप्तवान् अस्मि। सर्वाधिकानाम् अङ्कानां (v) **कारणात्** सर्वोत्कृष्ट-छात्र-सम्माननाय राज्यसर्वकारेण (vi) **अहं** चितः अस्मि। तत्र सम्मानस्थले (vii) **सर्वेऽपि** अभिभावकाः आमन्त्रिताः सन्ति। मम सम्मान-कार्यक्रमे भवान् अपि (viii) **उपस्थितः** भवतु इति मम महती इच्छा वर्तते। यतोहि अभिभावकेषु भवान् अन्यतमः वर्तते। मातामहयोः चरणयोः मम (ix) **साष्टाङ्ग** प्रणामाञ्जलिः। भवदीयः भागीनेयः (x) **दिवाकरः**	½×10=5

3.	**चित्रवर्णनम्** अत्र छात्रेभ्यः संक्षिप्तवाक्यरचना अपेक्षिता वर्तते। केवलं वाक्यशुद्धिः द्रष्टव्या। **अस्य प्रश्नस्य प्रमुखम् उद्देश्यं वाक्यरचना अस्ति।** वाक्यं दीर्घम् अस्ति अथवा लघु इति महत्त्वपूर्णं नास्ति। प्रतिवाक्यम् अर्धः अङ्कः भावस्य कृते अर्धः अङ्कः च व्याकरणदृष्ट्या शुद्धतानिमित्तं निर्धारितः अस्ति। मञ्जूषायां प्रदत्ताः शब्दाः सहायतार्थं सन्ति। छात्रः तेषां वाक्येषु प्रयोगं कुर्यादेव इति अनिवार्यं नास्ति। छात्रः स्वमेधया अपि वाक्यानि निर्मातुं शक्नोति। मञ्जूषायां प्रदत्तानां शब्दानां विभक्तिं परिवर्तनं कृत्वा अपि वाक्यनिर्माणं कर्तुं शक्यते। **अथवा** **अनुच्छेदलेखनम्** अयं विकल्पः सर्वेभ्यः अस्ति। छात्राः मञ्जूषायां प्रदत्तानां शब्दानां विभक्तिं परिवर्तनं कृत्वा अपि वाक्यनिर्माणं कर्तुं शक्नुवन्ति। अतः अङ्काः देयाः। अस्य मूल्याङ्कनाय अन्ये नियमाः चित्रवर्णनस्य अनुगुणं पालनीयाः।	1×5=5
4.	**अनुवादः** **(केवलं वाक्यपञ्चकम्)** (i) देशस्य शिक्षाव्यवस्था उत्तमास्ति। (ii) त्वं विदेशे पठिष्यसि? (iii) अहं प्रातः अष्टवादने विद्यालयं गच्छामि। (iv) भवतः/भवत्याः/तव संस्कृत-शिक्षकस्य नाम किम्/किमस्ति? (v) संसारे सर्वे सुखिनः भवन्तु। / संसारे सर्वे सुखपूर्वकं/सुखेन निवसन्तु। (vi) छात्राः अध्ययनं कुर्वन्तु/कुर्युः। (vii) यूयं/यूयं सर्वे श्लोकं लिखत।	1×5=5
	खण्डः 'ग' अनुप्रयुक्तव्याकरणम्	
5	**सन्धिः सन्धिच्छेदश्च (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्)** (i) तपस्तेपे (ii) प्रकृतेः + आराधना (iii) अस्मान्नगरात् (iv) अन्यः + अपि (v) किञ्चिद्वित्तम्/ किञ्चिद् वित्तम्	1×4=4

6	समासः विग्रहः च (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) (i) (क) दोषस्य भाजनम् (ii) (ग) काकः इव चेष्टा यस्य सः (iii) (ख) पर्वतानां कुलम् (iv) (घ) हयनागाः (v) (ख) समलम्	1×4=4
7	प्रत्ययाः (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) (i) (क) बुद्धि + मतुप् (ii) (ख) अभ्यधिक + टाप् (iii) (ग) क्रूरतया (iv) (क) समत्वम् (v) (घ) तपस्वी + ङीप्	1×4=4
8	वाच्यम् (केवलं प्रश्नत्रयम्) (i) (ख) रुद्यते (ii) (क) तम् (iii) (ग) दृश्यते (iv) (क) पिता	1×3=3
9	समयः (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) (i) सार्धत्रिवादने (ii) चतुर्वादने (iii) सार्धचतुर्वादने (iv) सपादपञ्चवादने (v) पादोनद्वादशवादने	1×4=4
10	अव्ययपदानि (केवलं प्रश्नत्रयम्) (i) यत्र (ii) यदि (iii) तत्र (iv) उच्चैः	1×3=3

11	अशुद्धसंशोधनम् (केवलं प्रश्नत्रयम्) (i) (ख) मार्गे (ii) (क) अचलत् (iii) (ख) कुपिता (iv) (घ) प्रणमन्ति	1x3=3
	खण्डः 'घ' पठितावबोधनम्	
12.	गद्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत – अ. एकपदेन उत्तरत। (केवलं प्रश्नद्वयम्) (क) आरक्षिणम् (ख) न्यायालयम् (ग) तम्/ शवम् / तं शवम् आ. पूर्णवाक्येन उत्तरत। (केवलं प्रश्नद्वयम्) (क) उभौ काष्ठपटले निहितं पटाच्छादितं देहं स्कन्धेन वहन्तौ न्यायाधिकरणं प्रति प्रस्थितौ। (ख) कर्मचारी समागत्य न्यवेदयत् यत् इतः कोशद्वयान्तराले कश्चिज्जनः केनापि हतः। तस्य मृतशरीरं राजमार्गं निकषा वर्तते। आदिश्यतां किं करणीयमिति। (ग) न्यायाधीशो बङ्किमचन्द्रः उभाभ्यां पृथक् पृथक् विवरणं श्रुतवान्। इ. निर्देशानुसारम् उत्तरत। (केवलं प्रश्नद्वयम्) (क) सः/ न्यायाधीशो बङ्किमचन्द्रः (ख) देहम् (ग) उभौ	3 ½x2=1 1x2=2 1x2=2
13.	पद्यांशः अ. एकपदेन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) (क) जीवितम् (ख) अनिशम् (ग) शुचि आ. पूर्णवाक्येन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) (क) कालायसचक्रं मनः शोषयत् तनुः पेषयद् सदा वक्रम् भ्रमति। (ख) दुर्दान्तैर्दशनैरमुना जनग्रसनं न स्यात्। (ग) प्रकृतिरेव अस्माकं शरणम् अस्ति।	3 ½x2=1 1x2=2

	इ. निर्देशानुसारम् उत्तरत- (केवलं प्रश्नद्वयम्) (क) सदा (ख) दुर्वहम् (ग) दुर्दान्तैः	1×2=2
14.	अधोलिखितं नाट्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत - अ. एकपदेन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) (क) सहस्रदीधितिः (ख) उभौ/कुशलवौ (ग) विदूषकः आ. पूर्णवाक्येन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) (क) हिमकरः बालभावात् पशुपतेः मस्तके व्रजति। (ख) कुशलवौ रामम् उपसृत्य प्रणम्य च पृच्छतः - अपि कुशलं महाराजस्य इति। (ग) रामः कौतूहलेन वंशपरिचयं पृच्छति। इ. निर्देशानुसारम् उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) (क) कुशलवौ (ख) उपेत्य (ग) प्रविशतः	3 ½×2=1 1×2=2 1×2=2
15	प्रश्ननिर्माणं कुरुत - (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) (क) वन्यजन्तूनाम् उपरि आक्रमणं कर्तारं **कस्मात् / कुतः** बहिष्करिष्यामि? (ख) मां **कुत्र/कस्मिन्** बद्ध्वा चल सत्वरम्? (ग) चौरस्य पादध्वनिना **कः** प्रबुद्धः? (घ) गजः वन्यपशून् तुदन्तं **केन** पोथयित्वा मारयति? (ङ) आचारः प्रथमो धर्मः इत्येतद् **केषां** वचः?	1×4=4
16	अन्वयः- हे जलद! (त्वं) (i) **तपनोष्णतप्तम्** पर्वतकुलम् उद्दामदावविधुराणि (ii) **काननानि** च आश्वास्य नानानदीनदशतानि (iii) **पूरयित्वा** च यत् (स्वयं) रिक्तः असि, सा (रिक्तता) एव तव (iv) **उत्तमा** श्रीः (अस्ति)। अथवा	1×4=4

	भावार्थे रिक्तस्थानपूर्तिः अस्य श्लोकस्य भावः अस्ति यत् (i) **अस्मिन्** विचित्रे संसारे किञ्चिदपि वस्तु निरर्थकं न अस्ति। यतः यदा धावनस्य कार्यं भवति तदा (ii) **अश्वस्य** प्रयोगः भवति परन्तु यदा (iii) **भारवहनस्य** कार्यं भवति तदा खरस्य एव (iv) **आवश्यकता** भवति।	1×4=4
17	कथा-क्रमानुसार-लेखनम् – (क) 'बहूनि अपत्यानि मे सन्ति' इति सत्यम्। (ख) तथापि मम अस्मिन् पुत्रे विशिष्टः स्नेहः। (ग)) यतोहि अयम् अन्येभ्यः दुर्बलः। (घ) सर्वेषु सन्तानेषु जननी तुल्यवत्सला एव। (ङ) तथापि दुर्बले सुते मातुः अधिका कृपा भवति। (च) सुरभिवचनं श्रुत्वा इन्द्रस्य हृदयम् अद्रवत्। (छ) स तामेव असान्त्वयत् 'गच्छ वत्से! सर्वं भद्रं जायेत'। (ज) अचिरादेव चण्डवातेन मेघरवैः च सह प्रवर्षः समजायत।	½×8=4
18	प्रसङ्गानुकूलम् उचितार्थम् (केवलं प्रश्नत्रयम्) (i) (ख) प्रकृतौ (ii) (घ) ताडयित्वा (iii) (ख) निर्बले पुत्रे (iv) (क) धनाभावेन	1×3=3

-------------0000--------------